

УДК 340.12

І.О. Кудрявцев,

аспірант кафедри теорії, історії держави і права та міжнародного права
Класичного приватного університету

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДЗАКОННИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У СФЕРІ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Анотація. У статті розглядаються принципи, методологія та методи наукового пізнання згідно із якими здійснено дослідження підзаконних нормативно-правових актів у сфері ядерної енергетики. Визначена авторська концепція, сформульована загальна гіпотеза дослідження. Використанні наукові праці з методології юридичної науки.

Ключові слова: підзаконні нормативно-правові акти, методологія наукового дослідження, методи наукового пізнання, ядерна енергетика.

Постановка проблеми. Ядерно-енергетична сфера є однією із важливих у ПЕК України, що зумовлює необхідність наукового дослідження її правового регулювання, в тому числі значення і ролі підзаконних нормативно-правових актів (підзаконних НПА). Ефективність наукового дослідження завжди забезпечується використанням дієвих принципів та методів наукового пізнання, визначенням наукової концепції та загальної гіпотези. Проблематика методологічного інструментарію у сфері ядерної енергетики ще недостатньо розглянута в юридичній літературі, що актуалізує вибір данної теми.

Стан дослідження. Методологічний інструментарій наукового дослідження ґрунтовно вивчається у фаховій літературі такими авторами, як Х. Бехруз, В. Дудченко, О. Зайчук, Т. Костицький, Д. Манько, Н. Оніщенко, Р. Радейко, О. Носирев, Є. Шишкіна.

Однак це праці загального характеру, комплексне дослідження методології наукового пізнання щодо підзаконних НПА відсутнє.

Метою статті є визначення методологічного інструментарію, який сприяє дослідженню підзаконних НПА у сфері ядерної енергетики.

Виклад основного матеріалу. Ефективність дослідження питань визначення поняття, юридичної природи, класифікації, функцій підзаконних НПА у сфері ядерної енергетики забезпечується за допомогою використання принципів і методів наукового пізнання. Під науковим пізнанням розуміють особливий вид пізнавальної діяльності, спрямований на вироблення об'єктивних, системно організованих і обґрунтованих знань про природу, людину і суспільство. Його особливостями є: об'єктивність, наявність понятійно-категоріального апарату, раціональність, перевіреність,

високий рівень узагальнення, використання спеціальних принципів, способів, методів пізнавальної діяльності [1, с. 28-29].

В юридичній науці склалися різні підходи до визначення принципів та методів наукового пізнання. Відзначимо, що будь-яке явище завжди розглядається із численних наукових позицій, які виражають як усталені положення, так і суб'єктивні погляди. До загальновизнаних принципів наукового пізнання традиційно відносять: науковість, об'єктивізм, всебічність, комплексність, простоту, конкретність, відповідність, історизм. Також ними визнають: принцип загального зв'язку та розвитку, термінологічний, принцип сходження від абстрактного до конкретного, принцип взаємозв'язку історичного і логічного та інші.

Принцип науковості дозволяє проаналізувати сутність досліджуваного об'єкта з позицій належного науково-теоретичного рівня, використати понятійно-термінологічний апарат, який є загальноприйнятим у науковій теорії права; наводити наукові погляди, що є достатньо інформативними для обґрунтування висловлених пропозицій. З цих позицій йшло дослідження таких доктринальних дефініцій, як «підзаконний нормативно-правовий акт», з'ясувалось тлумачення дефініції «підзаконний нормативно-правовий акт у сфері ядерної енергетики», аналізувалися проблеми та шляхи удосконалення ядерного законодавства.

Принцип об'єктивізму означає, що дослідження повинно бути безпристрасним, не суб'єктивним; сприяти аналізу достовірних, реальних властивостей та сторін об'єкта пізнання, відображати дійсну природу матеріальної дійсності. Застосування цього принципу сприяло критичному розгляду зарубіжного досвіду з прийняття зако-

нодавчих норм у сфері ядерної енергетики, ядерної і радіаційної безпеки, виділенню тієї правової практики, яка придатна й для правового регулювання аналогічної сфери суспільних відносин в Україні.

Принцип всебічності забезпечує розгляд досліджуваного об'єкта з урахуванням усіх його аспектів, що формують його загальне бачення та характеристику, завдяки цьому принципу йде створення найбільш оптимальної системи знань, в якій віддзеркалюються об'єктивні дані про реальну дійсність [2]. При використанні принципу всебічності досліджується вся сукупність внутрішніх і зовнішніх зв'язків та відносин об'єкта наукового пізнання. Так, для здійснення загальної характеристики НПА був проведений їх порівняльний аналіз, їх функціонування у різних галузях та сферах права.

Принцип комплексності вимагає, щоб науковий аналіз досліджуваного об'єкта відбувався не тільки із врахуванням загальних вимог юриспруденції, повинні бути досліджені й підходи інших суспільних наук — соціології, філософії, політології. Аналіз ядерного законодавства, виявлення його основних проблем здійснювався із врахуванням поглядів політиків, науковців, практичних працівників, експертів, міжнародників; аналізувався досвід законотворення в Україні та найбільших європейських країнах.

Принцип історизму забезпечує бачення функціонування об'єкта наукового пізнання у його динаміці, дозволяє з'ясувати його вираження та сутність в інших правових системах; підстави виникнення, розвитку, становлення. З такого підходу розглядалася хронологія прийняття НПА у сфері ядерної енергетики, генезис розвитку ядерного законодавства.

Принцип конкретності дозволяє здійснювати аналіз досліджуваного об'єкта не загалом, а за детальних умов та стосовно його конкретних проявів, із врахуванням знаходження у відповідних обставинах, відповідному місці та часі. Застосування цього принципу сприяло детальному розгляду впливу НПА щодо правового регулювання суспільних відносин в ядерній енергетиці.

Принцип відповідності передбачає, що наукові положення про об'єкт наукового пізнання, що були доказані наукою як відповідні для свого часу, політико-економічних та соціальних умов, за яких вони виникли та отримали визнання, з появою нових юридичних тверджень не відкидаються як помилкові, а зберігають своє значення для розуміння його дії у новому досліджуваному періоді. Автором проаналізована розробка поняття, ознак, загальних рис НПА, здійснена вітчизняними і зарубіжними науковцями, та враховано їх прояв у сучасних умовах.

Термінологічний принцип передбачає визначення обсягу і змісту поняття об'єкта наукового пізнання через родову ознаку і видову відмінність із врахуванням та уточненням трактування у тлумачних і професійних словниках. Вказаний принцип вимагає чіткості й однозначності при визначенні поняття, відсутності тавтології, зазначення базових ознак, достатніх для розкриття його сутності та змісту. З таких підходів були розглянуті терміни «ядерна безпека», «ядерна шкода», «ядерна захищеність» та інші у вітчизняному та зарубіжному законодавстві.

Принцип органічного поєднання теорії та практики дозволяє перевірити науково-теоретичні твердження щодо об'єкта наукового пізнання у практичній діяльності, конкретних

реаліях; осмислення на емпіричному рівні. Дослідження дієвості підзаконних НПА у сфері ядерної енергетики здійснювалося на основі аналізу результатів правового регулювання.

Принцип простоти забезпечує доступність викладу наукового матеріалу під час розгляду досліджуваного об'єкта, легкість розуміння і засвоєння досліджуваних явищ.

Тільки комплексне застосування вказаних та інших принципів, водночас із методами наукового пізнання, дозволить отримати цілісне бачення досліджуваного об'єкта. Перейдемо до розгляду методології (основних засобів та прийомів) наукового пізнання підзаконних НПА. Відразу зауважимо, що в юриспруденції не склалося єдиного погляду щодо системи рівнів методології, методів та їх класифікації.

В. Дудченко, Д. Манько методологію юридичної науки розглядають як систему принципів і способів організації та побудови теоретико-пізнавальної діяльності в області дослідження державно-правової дійсності, а також вчення про цю систему, що стало традиційним розумінням методології юридичної науки [3, с. 14]. М. Костицький методологію юриспруденції визначає як: вчення, цілісну теорію з поняттями й категоріями, світогляд, через призму яких і здійснюється пізнання за допомогою методів у відповідності з технологією їх застосування — методикою, та зазначає, що в єдиному ієрархічному зв'язку знаходяться методологія, метод (сукупність прийомів і операцій, за допомогою яких здійснюється пізнання) та методика (вчення про сукупність прийомів, способів і організацію застосування методів наукового пізнання), які водночас можуть існувати і автономно [4, с. 5-7].

Науковцями висловлюються різні думки щодо загальнонаукових та кон-

кретно наукових методів. Більшість науковців до загальнонаукових методів наукового пізнання відносять: системний, структурний, функціональний; до формально-логічних: аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, аналогію, моделювання; до емпіричних методів — спостереження, експеримент, вимірювання, обстеження та інші; до теоретичних — сходження від абстрактного до конкретного, термінологічний, історичний, логічний та інші; до специфічних методів правової науки — історико-правовий, структурно-функціональний, порівняльно-правовий.

Враховуючи наукові позиції та підходи щодо методології наукового пізнання, розглянемо основні із застосовуваних нами засобів та прийомів дослідження підзаконних НПА.

Під час методологічного дослідження поняття, сутності, змісту, функції підзаконних НПА застосовувався, насамперед, *діалектико-світоглядний рівень* (визначає основні напрями і загальні принципи пізнання) та *загальнонауковий рівень* (використовується під час дослідження групи однотипних об'єктів); а також загальнонаукові методи (діалектичний, системний, структурний), формально-логічні (класифікація, абстрагування, індукція, дедукція), спеціально-правові (формально-юридичний, порівняльно-правовий, історико-правовий) та деякі інші.

Діалектичний метод дозволяє розглянути об'єкт наукового пізнання у всіх його проявах та вираженнях, у динаміці з моменту виникнення до становлення, у взаємовпливах і взаємозв'язку з іншими об'єктами, сприяє дослідженню об'єкта від абстрактного до конкретного, від цілого до часткового, від загального до приватного. Діалектичний метод сприяв розгляду підзаконних НПА як складової їх ціліс-

ної системи, у тісному підпорядкованому взаємозв'язку з законодавчими актами. Відповідно до юридичної сили та ієрархії в системі нормативно-правових актів, вимог юридичної техніки, підзаконні НПА повинні бути прийнятими у відповідності та для виконання закону, не можуть дублювати законодавчі положення, суперечити їм.

Системний метод (деякі науковці його визначають як системний підхід) полягає у тому, що досліджуваний об'єкт розглядається не як проста сукупність його елементів, а як єдине ціле. Відповідно до методології системного дослідження основний акцент зроблений на виявлення цілісних, інтегральних властивостей системи, що розглядається, вивчення її взаємодії із зовнішнім середовищем, зв'язку між її елементами [5, с. 11]. Він використовувався для забезпечення бачення підзаконних НПА у системі вітчизняного законодавства, з метою уявлення цілісної системи права та механізму правового регулювання. Він допоміг виявити місце та функції підзаконних НПА у системі нормативно-правових актів, виявити взаємодію між законодавчими і підзаконними НПА, визначити їх ієрархічність у системі права.

Структурний метод дозволив розглянути кожен складову групу підзаконних НПА із врахуванням їх властивостей, проявів при правозастосуванні, з'ясувати переваги та недоліки підзаконних НПА в окремих сферах та галузях права, зокрема цивільному, кримінальному, фінансовому, трудовому та інших. Окрім того, структурний метод забезпечив розгляд таких актів з ядерної та радіаційної безпеки як самостійної групи в їх загальній системі та з'ясувати загальні та спеціальні ознаки. Загальними ознаками визначено їх підзаконність, державно-владний, офіційний

характер, імперативність, системність, оперативність, регулювання суспільних відносин у межах компетенції уповноважених органів, письмову документарну форму; спеціальними — мету прийняття та предмет регулювання, правові наслідки реалізації підзаконного НПА.

Функціональний метод сприяв з'ясуванню направленості дії конкретних видів підзаконних НПА, яка є неоднаковою у правозастосовній практиці. Різну функцію виконують підзаконні НПА, прийняті відомчими органами, органами місцевих державних адміністрацій та органами місцевого самоврядування, трудовими колективами. Зокрема підзаконні НПА органів місцевого самоврядування є засобом вираження волі територіальної громади з питань місцевого значення; вони приймаються та набувають чинності в особливому процедурно-процесуальному порядку.

Функціональний метод також забезпечив розмежування законодавчих та підзаконних НПА за такою ознакою: закон здійснює первинне регулювання суспільних відносин, підзаконний акт — вторинне; закон приймає особливий суб'єкт законотворення: або вищий представницький орган держави, або безпосередньо народ через проведення референдуму. Підзаконні НПА найбільше видаються органами виконавчої влади і в передбачених законом випадках — органами місцевого самоврядування; закон відрізняється від підзаконного НПА більшою стійкістю, стабільністю, відносною незмінністю, підзаконні НПА приймаються на певний проміжок часу, нерідко з метою реалізації правових положень певного закону. Підзаконні НПА розповсюджуються на значно менше коло осіб, ніж закони, правові положення яких є загальними й обов'яз-

ковими для виконання населенням держави.

До основних формально-логічних методів відноситься метод аналізу. Використання однієї із основних форм аналізу — *класифікації* як засобу впорядкування значного масиву підзаконних НПА дозволило здійснити їх розподіл за такими критеріями: за суб'єктами прийняття, за юридичною силою, за предметом правового регулювання, за характером, за методом правового регулювання, за сферою правового регулювання, за функціональною направленістю, за способом визначеності, за формою вираження припису, за сферою дії, за часом дії, за зовнішньою формою акта, за порядком прийняття.

Логічним способом мислення є також *абстрагування*, за допомогою якого йде визначення ознак досліджуваного об'єкта та на цій основі формування поняття. Процес формування та визначення поняття є складними логічними операціями, «...за допомогою яких виявляються істотні ознаки предметів і явищ, формується зміст поняття, яке розкривається у виразах, словах, термінах» [6, с. 87]. Базовим для дослідження підзаконних НПА є визначене нами його поняття як офіційного одностороннього письмового акта — документа, прийнятого (виданого) в установленому законом порядку і формі уповноваженим суб'єктом в рамках його компетенції з метою створення, зміни, припинення дії нормативно-правових приписів, розрахованого на неодноразове застосування не персоніфікованим колом осіб, на основі, для виконання і у відповідності із законом та для оперативного і конкретного регулювання різних сфер суспільних відносин.

Щодо поняття підзаконного НПА окремих галузей права, то зазначимо,

що воно повинно здійснюватися відповідно до загального поняття нормативно-правового акта та із вказівкою на суттєві ознаки, якими є: його офіційний характер; встановлена законом форма; прийняття уповноваженим органом; для прийняття, зміни або відміни; юридична сила; обов'язковість виконання; у більшості випадків у визначенні досліджуваного поняття науковці вказують на сферу застосування підзаконного НПА, що конкретизує дефініцію. Так, під підзаконним НПА у сфері ядерної енергетики розуміємо офіційний, державно-владний акт-документ, прийнятий уповноваженим органом на підставі, для виконання, в межах компетенції, встановленій законом чи іншим підзаконним актом вищої юридичної сили, з метою оперативної реалізації їх правових положень шляхом прийняття, зміни чи відміни загальнообов'язкових правил поведінки для невизначеного кола осіб та забезпечення безпечного режиму використання ядерних установок (об'єктів), ядерних матеріалів, а також безпечного від радіоактивного забруднення навколишнього природного середовища, захисту життя і здоров'я населення.

Під час наукового дослідження використовувались і такі логічні методи, як *індукція* (здійснюється перехід від окремих фактів до загальних положень) і *дедукція* (метод переходу від загальних уявлень до індивідуальних). На основі індуктивно-дедуктивного методу була сформована структурно-логічна схема дослідження: загальна характеристика підзаконних НПА здійснювалася із врахуванням ознак та властивостей таких актів в різних суспільних сферах та галузях правового регулювання.

Серед правових методів наукового пізнання відмітимо *формально-юри-*

дичний метод, який полягає у формуванні і розкритті юридичних конструкцій. Він дозволив охарактеризувати й проаналізувати підзаконні НПА в статично, дослідити їх зовнішню форму та внутрішній зміст. Формально-юридичний метод сприяв визначенню як основних ознак підзаконних НПА, так і ознак, що є характерними для окремої їх групи, зокрема тих, які видані органами місцевої адміністрації та місцевого самоврядування; особливостей ознак відомчих та локальних актів.

Порівняльно-правовий метод є різновидом порівняльного методу та одним із основних в умовах гармонізації та уніфікації українського законодавства із законодавством ЄС. Х.Бехруз зазначає, що «роль права в епоху глобалізації полягає у виробленні загальної політики, що забезпечуватиме одноманітне регулювання суспільних відносин не скільки в рамках національного права, стільки в рамках наднаціонального права» [7, с. 110]. Порівняльно-правовий метод сприяв дослідженню аналогічних або схожих інститутів двох або декількох правових систем. Порівняльно-правовий метод дозволив проаналізувати та визначити зміст та місце підзаконних НПА в різних правових системах в українському та зарубіжному законодавстві.

Різновидом порівняльного методу є також *історико-правовий порівняльний метод*, який, на думку Д. Шигаль, спрямований на отримання нового знання за допомогою проведення порівнянь історико-правових джерел. Для отримання нового знання потрібно три складники: 1) порівняння, які є стандартною загальнонауковою логічною операцією, 2) порівняння повинні стосуватися ретроспективи, тобто бути історичними, 3) порівнюватися повинна правова матерія [8, с. 34].

Використання історико-правового порівняльного методу дозволило проаналізувати генезис наукової думки стосовно підзаконних НПА, узагальнити висновки українських та зарубіжних досліджень.

Метод інтерпретації (правового тлумачення) є діяльністю щодо з'ясування та/або роз'яснення (інтерпретації) змісту норми з метою правильного її застосування і реалізації, він охоплює єдність двох процесів: 1) усвідомлення (з'ясування) і 2) роз'яснення змісту правової норми. Необхідність тлумачення правових норм зумовлена багатьма причинами, основні із них: високий рівень абстракції юридичної норми; застосування спеціальних правових понять, які потребують роз'яснення; використання оціночних понять, що мають лише соціальне значення; використання виразів «і т.д.», «інші», «тощо» [9]. Зауважимо, що науковцями наводяться різні способи тлумачення норм права, серед них: юридичний, семантичний, логічний, функціональний, політичний, аналітичний, синтетичний, соціологічний, за аналогією. Метод інтерпретації використовувався з метою з'ясування цілей і завдань, передбачених законодавцем, змісту підзаконних НПА; встановлення системних зв'язків з іншими правовими нормами, правильного їх застосування для правового регулювання конкретних суспільних відносин.

Прогностично-правовий метод за своєю сутністю є дослідженням майбутнього стану державно-правових процесів, явищ, об'єктів, формулюванням конкретних пропозицій щодо удосконалення їх розвитку та функціонування. У загальнотеоретичному розумінні прогнозування є процесом наукового передбачення, характеризується специфічними озна-

ками та сконструйований на знанні закономірностей розвитку природи, суспільства, мислення. Здійснюється систематично на основі принципів положень загальної теорії права, галузевих юридичних дисциплін, загальних положень соціальної прогностики і завершується науково обґрунтованим логічним висловлюванням про майбутній стан об'єкта дослідження — юридичним прогнозом [10, с. 41]. Прогностично-правовий метод дозволив сформулювати пропозиції щодо покращення різних видів підзаконної нормотворчості, вдосконалення дії підзаконних НПА, а саме: вони повинні регулювати тільки чітко визначену сферу суспільних відносин, не дублювати законодавчі норми, відповідати вимогам юридичної техніки, не містити норм-деклараций тощо.

Основні методологічні положення, що були використані під час наукового дослідження, надали змогу запропонувати *авторську концепцію* як спосіб розуміння, трактування дослідження підзаконних НПА як системи таких безперервно діючих взаємопов'язаних складових — постановки мети, завдання, напрямків наукового дослідження, юридичної природи підзаконних НПА, здійснення їх класифікації та функціонального призначення в різних сферах ядерної енергетики.

Формування зазначеної концепції здійснювалося через постановку наукової гіпотези (гіпотез) — як наукового припущення та дієвого методу розвитку знання щодо предмета, який вивчається. *Загальна гіпотеза* даного дослідження базується на припущенні, що розроблення, прийняття, дія підзаконних НПА відповідно до законодавчих вимог та юридичної техніки буде сприяти підвищенню ефективності вітчизняного ядерного законодавства. Загальна гіпотеза була

конкретизована в окремих гіпотезах із врахуванням поставлених дослідницьких завдань, які розв'язувалися відповідно до змісту плану.

Висновки. До ефективних принципів наукового пізнання віднесемо: науковість, всебічність, комплексність, історизм, конкретність, органічне поєднання теорії та практики та ін., до основних методів наукового пізнання — діалектичний, системний, структурний, функціональний; такі формаль-

но-логічні методи, як класифікація, абстрагування, індукція, дедукція; правові методи наукового пізнання — формально-юридичний, порівняльно-правовий, історико-правовий, інтерпретації, прогностично-правовий. Використані принципи і методи наукового пізнання застосовувались у взаємодії та взаємозв'язку й забезпечили всебічність і повноту дослідження підзаконних НПА у сфері ядерної енергії, об'єктивність і достовірність його результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шишкіна Є.К., Носирев О.О. Методологія наукових досліджень [Текст]: навч. посіб. / Є.К. Шишкіна, О.О. Носирев. — Х.: Вид-во «Діса плюс», 2014. — 200 с.
2. Теорія держави і права. Академічний курс. Підручник / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. — К.: Юрінком Інтер, 2006. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaichuk_tdp/part1/202.htm
3. Дудченко В.В. Манько Д.Г. Роль методології юридичної науки у становленні новаційного науково-правового мислення [текст] / В.В. Дудченко, Д.Г. Манько // Актуальні проблеми держави і права. — 2003. — Вип. 21. — С. 13-17.
4. Костицький Т.В. Деякі питання методології юридичної науки [текст] / Т.В. Костицький // Національний вісник Академії внутрішніх справ. — 2013. — №1. — С. 3-11.
5. Ображиев К.В. Система формальних (юридических) источников российского уголовного права: автореф. диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук: 12.00.08 «Уголовное право и криминология ; уголовно-исполнительное право» / К.В. Ображиев. — М., 2014. — 62 с.
6. Радейко Р.І. Формалізація як метод дослідження правових явищ [текст] / Р.І. Радейко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. — 2014. — № 810. — С. 86-93.
7. Бехруз Х. Удосконалення методології порівняльно-правових досліджень [текст] / Х. Бехруз // Актуальні проблеми держави і права. — 2009. — С. 107-111.
8. Шигаль Д.А. Теорія історико-правового порівняльного методу [текст] / Д.А. Шигаль // Проблеми законності. — 2013. — Вип. 124. — С. 31-40.
9. Тлумачення (інтерпретація) правових норм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: old.lnu.edu.ua/faculty/pravo/tdp/s1/t11.doc
10. Оніщук І.І. Правовий моніторинг: техніка прогнозування [текст] / І.І. Оніщук // Право і громадське суспільство. — 2014. — №1. — С. 3-49.

Кудрявцев И.А.

Методологический инструментарий исследования подзаконных нормативно-правовых актов в сфере ядерной энергетики.

Аннотация. В статье рассматриваются принципы, методология, методы научного познания, в соответствии с которыми осуществлено исследование подзаконных нормативно-правовых актов. Определена авторская концепция, сформулирована общая концепция исследования. Используются научные работы по методологии юридической науки.

Ключевые слова: подзаконные нормативно-правовые акты, методология научного исследования, методы научного познания, ядерная энергетика.

I. Kudryavtsev

Methodological instrument for the study of bylaw normative-legal acts in the field of nuclear power engineering.

Summary. The principles, methodology and methods of scientific knowledge under which studies of bylaw normative legal acts in the field of nuclear energy are considered in the article. The author's concept is defined, the general hypothesis of the research is formulated. The scientific works on the methodology of legal science are used.

Keywords: bylaw normative legal acts, methodology of scientific research, methods of scientific knowledge, nuclear power engineering.

